

POSTANOWIENIE

Dnia 22 stycznia 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Grzegorzcyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Owczarek

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

w sprawie z wniosku L. K. - Syndyka masy upadłości D. R. prowadzącego działalność gospodarczą jako wspólnik spółki cywilnej Firma Handlowo - Usługowa I. w S. oraz K. R. prowadzącej działalność gospodarczą jako wspólnik spółki cywilnej Firma Handlowo - Usługowa I. w S. oraz jako Sklep Wielobranżowy w S. przy uczestnictwie M. C., A. R., X. R. i (...) Bank S.A. z siedzibą w W. o uzupełniający podział majątku wspólnego K. R. i Y. R. oraz o uzupełniający dział spadku po Y. R.,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 22 stycznia 2021 r.,
skargi kasacyjnej uczestniczek M. C., A. R. i X. R. od postanowienia Sądu Okręgowego w T.
z dnia 27 lutego 2018 r., sygn. akt I Ca (...),

1. uchyla zaskarżone postanowienie w punkcie drugim, w zakresie oddalającym żądanie rozliczenia spłat z tytułu częściowego działu spadku i częściowego zniesienia współwłasności dokonanego aktem notarialnym z dnia 17 października 2011 r. i w tym zakresie przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w T., pozostawiając temu sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

2. oddala skargę kasacyjną w pozostałej części.

UZASADNIENIE

Wnioskodawca Syndyk masy upadłości D. R. prowadzącego działalność gospodarczą jako wspólnik spółki cywilnej „Firma Handlowo - Usługowa I.” w S. i K. R. prowadzącej działalność gospodarczą jako wspólnik spółki cywilnej „Firma Handlowo - Usługowa I.” w S. i jako „Sklep Wielobranżowy” w S. wniósł o uzupełniający podział majątku wspólnego K. R. i Y. R. oraz uzupełniający dział spadku po Y. R.

Sąd pierwszej instancji - Sąd Rejonowy w D. postanowieniem z dnia 1 czerwca 2017 r.:

1. ustalił, że w skład majątku wspólnego K. R. i Y. R. wchodzi nieruchomości położona w S. przy ulicy (...) nr (...) stanowiąca działkę nr (...) o powierzchni 900 m² zabudowaną budynkiem mieszkalnym i budynkiem garażowo- magazynowym, objętą księgą wieczystą KW (...), prowadzoną przez Sąd Rejonowy w D.;

2. ustalił, że w skład majątku spadkowego po Y. R., zmarłym w dniu 22 września 2010 r. w D., wchodzi udział stanowiący 1/2 część nieruchomości stanowiącej działkę (...);

3. dokonał uzupełniającego podziału majątku wspólnego K. R. i Y. R. oraz uzupełniającego działu spadku po Y. R. w ten sposób, że przyznał działkę nr (...) z zabudowaniami na wyłączną własność masie upadłości K. R. bez spłat i dopłat na rzecz uczestników;

4. oddalił wniosek uczestniczek X.R., A. R. i M. C. o rozliczenie nakładów z majątku osobistego Y. R. na majątek wspólny Y. R. i K. R.,

5. nakazał uczestniczkom A. R. i K.R., aby opuściły i opróżniły budynek mieszkalny usytuowany na działce nr (...) oraz usytuowany tam budynek garażowo - magazynowy i wydały go syndykowi masy upadłości K. R. w terminie sześciu miesięcy od uprawomocnienia się postanowienia.

Na skutek apelacji uczestniczek K.R., A. R. i M. C., postanowieniem z dnia 27 lutego 2018 r. Sąd drugiej instancji - Sąd Okręgowy w T. uchylił zaskarżone postanowienie w punktach III i V, a także w zakresie rozstrzygnięcia co do kosztów postępowania (punkty VI i VII) i w tym zakresie przekazał sprawę

Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania (punkt 1 postanowienia). W pozostałym zakresie apelacja została oddalona (punkt 2 postanowienia).

Sąd Okręgowy wskazał, że uczestniczki zaskarżyły postanowienie w całości, tymczasem rozstrzygnięcia zawarte w punktach I i II postanowienia, w których Sąd Rejonowy ustalił skład majątku wspólnego K. R. i Y. R. oraz skład majątku spadkowego po K. R., były prawidłowe i niekwestionowane przez uczestników. Apelacja w tym zakresie podlegała zatem oddaleniu.

Sąd Okręgowy uznał także za trafne rozstrzygnięcie Sądu Rejonowego zawarte w punkcie IV postanowienia, w którym oddalono wniosek uczestniczek K.R., A. R. i M. C. o rozliczenie nakładów z majątku osobistego Y. R. na majątek wspólny Y. R. i K. R.. Uczestniczki nie przedłożyły żadnego dokumentu, który wskazywałby na tego rodzaju darowizny i nakłady, a dowody osobowe w tej materii były niewiarygodne. Sąd podkreślił, że uczestniczki nie dysponowały w tym zakresie bezpośrednimi informacjami, gdyż nie było ich na świecie lub były zbyt małe, aby mieć wiedzę w tym przedmiocie. Osoba, która mogła mieć najlepsze wiadomości w tej materii – K. R. - zmarła w toku postępowania i nie złożyła zeznań. Zeznania siostry Y. R. zostały natomiast prawidłowo zdyskwalifikowane przez Sąd Rejonowy jako niewiarygodne ze względu na ich sprzeczność, brak konsekwencji i niespójność.

Zdaniem Sądu Okręgowego, zasady logiki i doświadczenia życiowego wskazywały, że gdyby istotnie matka (rodzice) Y. R. poczynili wyłącznie na jego rzecz darowiznę pieniędzy na zakup działki budowlanej, to znalazłoby to potwierdzenie w treści aktu notarialnego. Sąd przyjął w związku z tym, że uczestniczki nie obaliły domniemania z art. 3 ust. 1 u.k.w.h., a w konsekwencji Sąd Rejonowy trafnie uznał, iż w skład majątku wspólnego K. R. i Y. R. wchodziła nieruchomość położona w Szczucinie przy ulicy (...) nr (...) stanowiąca działkę nr (...). Nie dokonując rozliczenia nakładów z majątku osobistego Y. R. na majątek wspólny Y. R. i K. R. w zakresie środków przeznaczonych przez rodziców Y. R. w drodze darowizny na budowę domu i zakup działki, Sąd Rejonowy nie dopuścił się tym samym naruszenia art. 45 § 1 k.r.o., ponieważ okoliczności tej uczestniczki nie wykazały.

Sąd Okręgowy nie podzielił także podniesionego w apelacji zarzutu naruszenia art. 247 k.p.c. przez oddalenie wniosku o dopuszczenie dowodu z zeznań świadków P. C. i M. K. oraz przesłuchania D. R. na okoliczność ustalenia, że należne uczestnikom rozliczenia z tytułu dokonanego uprzednio częściowego działu spadku i zniesienia współwłasności nastąpią w terminie późniejszym. Apelujące twierdziły, że dowody te, wbrew stanowisku Sądu Rejonowego, nie były skierowane przeciwko osnowie ani ponad osnowę dokumentu, lecz zmierzały do wykładni oświadczenia wiedzy zawartego w punkcie V aktu notarialnego, obejmującego częściowy dział spadku. Sąd Okręgowy podniósł w związku z tym, że wniosek dowodowy został oddalony na rozprawie w dniu 9 września 2014 r., a obecny na posiedzeniu pełnomocnik procesowy uczestniczki zgłosił co prawda zastrzeżenie w trybie art. 162 k.p.c., lecz nie wskazał przepisów, których naruszenia rzekomo miał się dopuścić Sąd Rejonowy. Odwołując się do stanowiska Sądu Najwyższego, Sąd Okręgowy stwierdził, że zwrócenie się do sądu o zaprotokołowanie, iż strona zgłasza i wnosi o wpisanie zastrzeżenia do protokołu jest niewystarczające. Zastrzeżenie jest skuteczne, jeżeli strona wskaże przepisy, które sąd, jej zdaniem, naruszył. Niezgłoszenie zastrzeżeń do protokołu posiedzenia pozbawia z kolei stronę prawa do powoływania się na popełnione uchybienia procesowe w dalszym toku postępowania. Prekluzja ta ma charakter bezwzględny i nie ma znaczenia to, czy przepis, który został naruszony, miał bądź mógł mieć wpływ na treść orzeczenia.

W konsekwencji, Sąd Okręgowy uznał, że stosownie do art. 162 k.p.c. nie jest on władny ocenić przy rozpoznawaniu apelacji zasadności kwestionowanego przez uczestniczki postanowienia dowodowego. Dodatkowo stwierdził, że skoro oświadczenie zawarte w punkcie V aktu notarialnego jest jasne, to nie wymaga wykładni. Może ono być natomiast, jak każde oświadczenie woli, dotknięte wadą (np. błędem), lecz uczestniczki na taką okoliczność się nie powoływały.

Sąd Okręgowy przyjął, że wbrew zarzutom apelacji Sąd Rejonowy nie naruszył art. 684 k.p.c. przez pominięcie przy ustaleniu składu majątku wspólnego małżonków K. R. i Y. R. nieruchomości gruntowej położonej

w Szczucinie przy ul. (...), objętej księgą wieczystą nr (...). Z niekwestionowanego dokumentu w postaci powołanego wcześniej aktu notarialnego z dnia 17 października 2011 r. wynikało bowiem, że K. R., M. C. D. R., A. R. i X. R. zawarli umowę, którą dokonali częściowego działu spadku i częściowego zniesienia współwłasności tej nieruchomości, w ten sposób, że K. R. i D. R. nabyli na wyłączną własność udziały we współwłasności nieruchomości wynoszące po 1/2. Sąd Rejonowy prawidłowo zatem przyjął, że nieruchomość ta nie podlegała podziałowi w tym postępowaniu, gdyż uczestniczki w częściowym dziale spadku i częściowym podziale majątku wspólnego przeniosły swoje udziały na D. R. i K. R.

Uzasadnione natomiast, w ocenie Sądu Okręgowego, okazały się pozostałe zarzuty apelacyjne, co skutkowało koniecznością częściowego uchylenia zaskarżonego orzeczenia i przekazaniem w tym zakresie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd Rejonowy.

Postanowienie Sądu Okręgowego w części oddalającej apelację zaskarżyły uczestniczki M. C. A. R. i X. R., zarzucając naruszenie art. 212 § 2 k.c. w związku z art. 46 k.r.o. i art. 1035 k.c.; art. 162 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.; art. 684 w związku z art. 567 § 1 i 3, art. 686, art. 618 § 3, art. 688 i art. 391 § 1 k.p.c. oraz art. 231 w związku z art. 233 § 1, art. 391 § 1 i art. 382 k.p.c. Na tej podstawie wniosły o uchylenie postanowienia w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w T.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Uczestniczki objęły zaskarżeniem punkt 2 postanowienia Sądu Okręgowego, w którym Sąd ten oddalił dalej idącą apelację. Zarzuciły, że Sąd Okręgowy błędnie przyjął, iż skarżące utraciły prawo powoływania się na uchybienie przez Sąd Rejonowy przepisowi art. 247 k.p.c. polegające na błędnym oddaleniu wniosku o przeprowadzenie dowodu z zeznań świadków i przesłuchania uczestnika D. R. ze względu na nieprawidłowe złożenie zastrzeżenia na podstawie art. 162 k.p.c. Zakwestionowały także pominięcie przy ustalaniu składu majątku dorobkowego małżonków K. R. i Y. R. nieruchomości gruntowej położonej w S. przy ul. (...) i ocenę materiału

dowodowego wyrażającą się w ustaleniu, że rodzice Y. R. nie przekazali na jego rzecz w drodze darowizny środków na budowę domu i zakup działki.

Przepis art. 162 k.p.c. w brzmieniu poprzedzającym wejście w życie ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1469 ze zm., dalej - „ustawa nowelizująca”) stanowił, że strony mogą zwrócić uwagę sądu na uchybienia przepisom postępowania, wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu, stronie zaś, która nie zgłosiła zastrzeżenia dotyczącego uchybienia przez sąd przepisom postępowania, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania, chyba że chodzi o przepisy, których naruszenie sąd powinien wziąć pod rozagę z urzędu, albo że strona uprawdopodobni, iż nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy. Przepis ten, utrzymany w zmienionym brzmieniu ustawą nowelizującą, nakłada na strony ciężar współodpowiedzialności za prawidłowy przebieg postępowania. Strony są obciążone powinnością czuwania nad zgodnością z prawem czynności procesowych sądu i wytykania dostrzeżonych uchybień, co ma pozwolić sądowi na ich szybkie, doraźne usunięcie, a w konsekwencji uniknięcie potrzeby składania środków zaskarżenia i związanego z tym przedłużenia postępowania (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, OSNC 2006, nr 9, poz. 144).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalilo się stanowisko, że przepis art. 162 k.p.c. ma zastosowanie także wtedy, gdy sąd dopuszcza się uchybienia procesowego przez wydanie postanowienia, w tym przez odmowę dopuszczenia dowodu (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2005 r., III CZP 55/05, a ponadto uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 50/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 103 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 286/09, OSNC 2010, nr 9, poz. 125 i z dnia 5 lipca 2018 r., I CSK 551/17, OSNC-ZD 2019, nr C, poz. 40). W judykaturze, podobnie jak w piśmiennictwie, niejednolicie oceniane jest natomiast to, czy składając zastrzeżenie na podstawie art. 162 k.p.c. strona powinna wskazać przepisy ustawy, którym jej zdaniem uchybia zachowanie sądu. W niektórych orzeczeniach wyszczególnienie naruszonych przepisów uznano za warunek

skuteczności zastrzeżenia (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 237/06, Biul. SN 2006, nr 11, s. 17, z dnia 27 listopada 2013 r., V CSK 544/12, niepubl., i z dnia 20 kwietnia 2017 r., III SK 25/16, niepubl.). Wyrażono jednak także stanowisko odmienne, według którego zgłoszone do protokołu zastrzeżenie czyni zadość wymaganiom określonym w art. 162 k.p.c. nie tylko wtedy, gdy precyzuje naruszone - zdaniem strony - przepisy postępowania, lecz także wtedy, gdy jest zgłoszone w takim kontekście, który pozwala sądowi na ustalenie, w czym strona dopatruje się tego naruszenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 287/16, niepubl.).

Przepis art. 162 k.p.c. wymaga od strony zwrócenia sądowi uwagi na to, że dopuszcza się uchybienia przepisom postępowania, nie wynika z niego jednak powinność konkretyzacji przepisów, które w ocenie strony sąd narusza. Ciężar nałożony na stronę ma służyć umożliwieniu sądowi usunięcia popełnionego uchybienia, toteż za wystarczające należy uznać takie zastrzeżenie, z którego wynika, że sąd - w ocenie strony - postąpił nieprawidłowo i na czym ta nieprawidłowość polega, co nie musi zakładać wyszczególnienia naruszonych przepisów ustawy. Racją jest, że wyjaśnienie, na czym polega zarzucane uchybienie, może być zazwyczaj dokonane w sposób możliwie najbardziej zwarty i precyzyjny przez wskazanie konkretnych jednostek redakcyjnych tekstu prawnego, z których wynikają naruszone przez sąd normy. Formułę taką należy w związku z tym preferować, zwłaszcza jeżeli strona jest reprezentowana przez kwalifikowanego pełnomocnika procesowego. Jej zastosowania nie można jednak uznać za warunek skuteczności składanego zastrzeżenia.

Przeciwnie założenie oznaczałoby, że poziom staranności i formalizmu procesowego wymagany przy składaniu zastrzeżenia na podstawie art. 162 k.p.c. jest wyższy niż przy formułowaniu zarzutów apelacji (art. 368 § 1 k.p.c.) i odpowiada stopniowi sformalizowania zarzutów kasacyjnych, których redagowanie zakłada każdorazowo profesjonalne przygotowanie prawnicze (art. 87¹ k.p.c.). Związany z tym ciężar szedłby w rzeczywistości jeszcze dalej, jeżeli wziąć pod uwagę, że sporządzenie środka zaskarżenia następuje *ex post* na podstawie uzasadnienia zaskarżonego orzeczenia w przewidzianym ku temu

terminie procesowym, podczas gdy wytknięcie uchybienia procesowego, do którego dochodzi na posiedzeniu sądu, wymaga niejednokrotnie spontanicznej, doraźnej reakcji wpisanej w dynamikę rozprawy, co dodatkowo przemawia przeciwko narzucaniu jej wysokiego stopnia sformalizowania. Pogląd, że zastrzeżenie wymagane przez art. 162 k.p.c. powinno dla swojej skuteczności wyszczególniać przepisy, którym miał uchybić sąd, skutkowałby ponadto tym, iż stronie niereprezentowanej przez kwalifikowanego pełnomocnika, mimo pouczenia o treści art. 162 k.p.c. (art. 210 § 2¹ k.p.c.), nie można by *de facto* postawić zarzutu winy w niezgłoszeniu zastrzeżenia, ponieważ od strony takiej nie można wymagać - zwłaszcza z uwzględnieniem konieczności niezwłocznej reakcji - konkretyzacji naruszonych przepisów prawa procesowego.

W wypowiedziach optujących za powinnością wskazania w zastrzeżeniu przepisów, którym miał uchybić sąd, nie wyjaśnia się zarazem konsekwencji, które wiązałyby się z sytuacją, w której strona wskaże w zastrzeżeniu inny przepis lub przepisy niż będące przedmiotem rzeczywistych uchybień sądu. Przyjęcie, że kontrola apelacyjna zarzucanego uchybienia procesowego mogłaby nastąpić jedynie w zakresie tych przepisów, które strona powołała w zastrzeżeniu, implikowałoby natomiast, że z odstępstwem określonym w art. 162 zdanie drugie k.p.c. (w dawnym brzmieniu), przy formułowaniu zastrzeżenia dochodziłoby pośrednio do wiążącego zakreślenia zakresu kontroli apelacyjnej i to nie tyle przez pryzmat poszczególnych uchybień procesowych sądu, lecz konkretnych przepisów prawa, którym sąd miał uchybić. Rozwiązanie takie wykraczałoby poza cel art. 162 k.p.c. i trudno je akceptować ze względów systemowych. Uznanie z kolei, że ewentualne powołanie w zastrzeżeniu niewłaściwego przepisu prawa nie ma znaczenia z punktu widzenia możliwości skutecznego zarzucenia popełnionego uchybienia w postępowaniu apelacyjnym podważałoby sens stawiania takiego wymagania.

W konsekwencji należało przyjąć, że w skardze trafnie wytknięto, iż Sąd Okręgowy błędnie zaniechał oceny zarzucanego w apelacji naruszenia art. 247 k.p.c. z tego powodu, że pełnomocnik procesowy skarżącej, zgłaszając zastrzeżenie na podstawie art. 162 k.p.c., nie wskazał naruszonych przepisów postępowania. Z materiału sprawy wynikało, że oddalając wniosek

o dopuszczenie dowodów osobowych co do twierdzeń, iż spłaty związane z częściowym działem spadku miały nastąpić w późniejszym terminie Sąd Rejonowy nie uzasadnił bliżej swojej decyzji. W reakcji na oddalenie wniosku o dopuszczenie dowodu pełnomocnik uczestniczki zmanifestował, że nie zgadza się z postanowieniem sądu, powołał się na art. 162 k.p.c. i wyjaśnił, że dowód ten miał zmierzać do ustalenia treści oświadczeń zawartych w akcie notarialnym. Oświadczenie to stwarzało Sądowi Rejonowemu dostateczną możliwość rozważenia zasadności podjętej decyzji procesowej w kontekście celu składanego wniosku dowodowego i usunięcia ewentualnego uchybienia (art. 240 § 1 k.p.c.). Nie było zatem podstaw by uznać, że zastrzeżenie nie zostało zgłoszone skutecznie.

Przepis art. 162 k.p.c. nie stanowił tym samym przeszkody do poddania przez Sąd Okręgowy ocenie, czy istotnie wniosek dowodowy skarżących, w kontekście argumentacji przywołanej w apelacji, zmierzał do przeprowadzenia niedopuszczalnego dowodu przeciwko podstawie dokumentu, jak przyjął Sąd Rejonowy, czy też do dokonania wykładni oświadczenia wyrażonego w dokumencie, co jest dopuszczalne (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2011 r., II CSK 460/13, niepubl.). Sąd Okręgowy oceny takiej jednak nie przeprowadził, czego nie zmieniało lakoniczne stanowisko, że skoro oświadczenie zawarte w akcie notarialnym obejmującym umowny częściowy dział spadku było jasne, to nie wymagało wykładni.

Za nietrafne należało natomiast uznać pozostałe zarzuty skargi kasacyjnej. Sądy *meriti* nie pominęły nieruchomości gruntowej położonej w S. przy ul. (...) przy ustalaniu składu majątku wspólnego, lecz przyjęły, co odpowiadało dokonany ustaleniom, że podział tego składnika majątkowego nastąpił poza postępowaniem sądowym w umownym częściowym dziale spadku powiązanym ze zniesieniem współwłasności. Dział dokonany przez Sądy *meriti* miał w związku z tym uzupełniający charakter, co wynikało wprost z sentencji postanowienia Sądu Rejonowego. Na kwestię tę nie rzutował fakt, że w ramach tego uzupełniającego działu skarżące uczestniczki domagały się rozliczenia spłat związanych z nieruchomością objętą działem umownym, których ustalenia - ich zdaniem - zaniechano w dziale umownym, odsuwając je na późniejszy czas.

Spór dotyczący tych spłat nie zmieniał bowiem tego, że Sąd Okręgowy nie mógł objąć podziałem składnika majątku, którego sposób podziału został uprzednio umownie określony przez współwłaścicieli. Do naruszenia art. 684 w związku z art. 567 § 1 i 3 k.p.c. tym samym nie doszło.

W zakresie, w jakim w skardze kasacyjnej wytknięto błędną ocenę materiału dowodowego przez ustalenie, że rodzice Y. R. nie przekazali na jego rzecz w drodze darowizny środków na budowę domu i zakup działki, zarzuty skargi należało uznać za niedopuszczalne z racji art. 398³ § 3 w związku z art. 398¹³ § 2 k.p.c. Przypomnieć przy tym należało, że wyłączeniem wynikającym z art. 398³ § 3 k.p.c. jest objęty nie tylko art. 233 § 1 k.p.c., dotyczący bezpośrednio swobodnej oceny dowodów, lecz także - jak wielokrotnie wskazywano w orzecznictwie - art. 231 k.p.c. dotyczący dokonywania ustaleń w drodze domniemań faktycznych (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2017 r., I CSK 93/17, niepubl. i powołane tam dalsze orzecznictwo).

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 398¹⁴ w związku z art. 13 § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.